

ҮЧ ТАПАН

УДК 796.078(1-4)

*Абдуллаев М. Т., Жуманазаров Р. С.
Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы, улуттук спорттун
түрлөрү кафедрасы. Бишкек ш.*

Корутунду: Үч тапан оюнунун, эрежесин жана түрмөкчөсүн жайылтуу.

Негизги сөздөр: ойунчулар, үч тапан, эреже, чүкө, түрмөкчө.

ҮЧ ТАПАН

*Абдуллаев М. Т., Жуманазаров Р. С.
Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта, кафедра
национальных видов спорта, г. Бишкек*

Резюме: Сделана попытка разработать правила и классификацию игр үч тапан.

Ключевые слова: игроки, правила, альчики, классификация игр.

THE NATIONAL GAME UCH TAPAN

*Abdullaev M.T., Jumanazarov R.S.
Kyrgyz State Physical Education and Sport Academy
National Sport Department Bishkek*

Abstract: This article is about players, rules and classification of Kyrgyz national games «Uch Tapan».

Keywords: players, uch tapan, rule.

Киришүү. Кыргызстан эгемендүү мамлекет болгондон кийин өзүнүн улуттук ойундарын өркүндөтүү максатында бир топ иштерди жасады. Дене тарбия түзүмүндө (системасында) жаштарга атуулдук тарбия берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууда, анын ичинде КР нын мектеп, жогорку окуу жайларынын жаштарынын арасында, улуттук оюндарды пайдалануу жакшы натыйжа берери күмөн калтырбайт[1, 3]. Кийинки дене тарбия багытындагы педагог окумуштуулар улуттук ойундардын дене тарбия

түзүмүндө ден соолука болгон таасири, тарбиялык, педагогикалык маанилерин илимий иштерде карап чыгуу жагы жанданууда[1, 2]. Үч тапан ойуну менен машыгуу балдардын кыймылдык жана психологиялык сапаттарын өнүктүрүү менен бирге, ден соолукту чындоого керектүү көнгүүлөрдү берери каралат. Калктын сергек жашоосу калыптандырылат. Дене тарбияга чоң акча кражатты сарптап өнүктүрүү дүйнөлүк деңгээлде чоң экономиканы талап кылат. Ал эми үч тапан ойунун дене тарбия каражаты катары пайда-

зишип, атуу чийиминен ата баштайт. Аткан оюнчу борбордогу чүкө тизилген төгөрөк айланчадан чүкөнү чыгара атуусу тийиш. Эгер бир атканда чүкө чыгарса, атуусун уланта берет. Чүкө чыгаралбай калган оюнчу атуусун токтотот. Экинчи оюнчуга кезек келет, оюн ушунтип уланып олтурат.

Жаат менен ойногондо ар бир жааттын мүчөлөрү 3 төн чүкөлөрүн атуу борборунан тизишип, ат калчоо менен, кимдин аты консо ойунду ошол жаат баштайт. Көп чүкө чыгарган жаат жеңишке жетет. Эгер жаат чүкөлөрдүн баарын чыгарса 3 упайга ээ болот. Кайсыл жаат көп упай топтосо ошол жеңишке жетет. Упайлар бирдей болсо, бирден ойунчу чыгып, чүкөлөрүн тизип чүкө чыгарып аныктайт.

Ойунга 7 оюнчу же жаат катышса оюн айлампа түрүндө өтөт.

Эгер 8 ден ашык ойунчу же жаат катышса оюн эки тайпага бөлүнүп, ар бир тайпада айлампа түрүндө өтөт. Жеңүүчүлөдү аныктоо үчүн тайпадагы 1-1; 2-2; 3-3 ж.у.с жааттардын бир бири менен беттешүү ойуну уюштурулуп аныкталат. Мелдеш чыгып кетүү жолу менен уюштурулушу мүмкүн. Мында жеңилген ойунчу же жаат ойундан чыгып кетет. Мелдешти өтүүнүн жолдору мелдеш өткөн мекеме аныктайт.

Жааттын бүтүмү. Жааттын бүтүмү дене тарбия мекемелериндеги, мектептердеги, райондордогу, областардагы, Республикадагы мелдештерде 2 адамды түзөт. Акча каражатынын молчулугуна жараша жааттын бүтүмү 4 кө чейин жогорулашы мүмкүн.

Жеңүүчүнү аныктоо. Ким чүкөлөрдүн баарын чыгарса таза жеңишке жетишкен болот. Эгер ар бир ойунчу тизген 3 чүкөсүн чыгарса оюн тең чыкты болуп эсептелет. Жеңүүчүнү аныкташ үчүн, ойунду кайрадан баштап, ойунчу бир чүкөгө ашыкча атканга чейин ойношот. Ким ашыкча чүкө менен утса 2 упайга ээ болот. Ким таза жеңишке жетсе 3 упайга ээ болот. Жааттардын ортосундагы мелдеш кайсы жаат көп упай топтосо ошол жаат жеңишке жетишет. Жеке мелдеш да ушул сыяктуу көп упайга ээ болгон ойунчу жеңүүчү болот.

Жеңүүчүлөргө тыйуу салынган аракеттер. Ар бир ойунчуга же жаатка калыстын уруксаты жок ойунду баштоого, аянтты таштоого, ойунчуларга жаман сөз айтууга, көрсөтмө берүүгө, атуу сызыгынан башка жактан атууга, калыстардын көрсөтмөлөрүнө баш ийбей койууга тыйуу салынат. Саканы эңкеден башка нерселерден пайдаланганга болбойт. Ойунчуларды сака, чүкө менен урууга. Каршы ойунчу же жаат атып жатканда аянтчага кирүүгө тыйуу салынат.

Ойунчулардын укуктары

Ар бир ойунчу буларга укуктуу:

- Калыстын уруксаты менен сакасын алмаштырууга;
- Калыстардын жүгүртмөлөрүн, чечимин тактоого;
- Кокустук алса, дарыгерлерден жардам алууга.

Ойунчулардын милдеттери:

- Ойунчулар эрежени билүүгө;
- Калыстардын чечимине баш ийүүгө;
- Калыстардын көрсөтмөлөрүн толук аткарууга;
- Сакасын, чүкөсүн таза кармоого;
- Жүгүртмөдө көрсөтүлгөн убакта ойунду баштоого.

Калыстар

Калыстарды мелдеш өткөрүүчү мекмелер дайындайт. Ар бир ойунду 1 калыс 1 катчы тейлейт. Эгер 10 дон ашык ойунчу жана жаат катышкан мелдеште, башкы калыс, башкы катчы, 10 аянттагы калыстар жана жумушчу дайындалат. Алар мелдештин жүрүшүн тейлейт. Мелдешти дарыгерсиз баштоого тыйуу салынат.

Үч тапан ойунунун бирдиктүү түрмөкчөсү (классификациясы)

Үч тапан ойунуну максаты: Кыргыз Республикасынын мектеп жашындагы балдарды улуттук спорт оюндарына жана дене тарбияга тартуу. Жаштардын улуттук спортко кызыгуусун жогорулатуу жана ар тараптан дене жактан өнүгүүсүн камсыз кылуу.

Милдеттери: 1. Атуулдарды патриоттулука жана спортту сүйүүгө тарбиялоо.

2. Спорттук көрсөткүчкө жетүү үчүн спорттук өлчөм талаптарды аткаруу, спорттук разряддарды берүү.

3. Балдар арасында үч тапан ойнун Республикада жана эл аралык деңгээлге жеткирүү.

Спорттук разряддык өлчөмдөр жана талаптар.

Үч тапан ойнунан төмөнкүдөй спорттук разряддар берилет:

Спорттук разряддар

- Биринчи разряддагы спортчу (1-Р);
- Экинчи разряддагы спортчу (2-Р);
- Үчүнчү разряддагы спортчу (3-Р).

Өспүрүмдөр разряды

- Биринчи разряддагы өспүрүмдөр спортчусу (1-ӨР);
- Экинчи разряддагы өспүрүмдөр спортчусу (2-ӨР);
- Үчүнчү разряддагы өспүрүмдөр спортчусу (3-ӨР).

1. Спорттук разряддар мелдештин алкагына жараша берилет. М: мелдештин тиги же бул кеңдигинде белгилүү оорунду ээлөө.

2. Жааттын бүтүмүндө тиги же бул мелдештин алкагында белгилүү оорунду ээлоо.

Разрядды берүүдөгү жаш өзгөчөлүктүк талаптар

1-разряд:

• Республикалык мелдештерде 1 - оорунду ээлеген мектеп жашындагы балдар арасында 14-15 жашка берилет;

• Областык, Бишкек жана Ош шаарларындагы мелдештерде 2 жыл катары менен 1-орунду ээлеген балдар арасында 14-15 жашка берилет

2 - разряд:

• Республикалык мелдештерде 2 - оорунду ээлеген мектеп жашындагы балдар арасында 14-15 жашка берилет;

• Областык, Бишкек жана Ош шаарларындагы мелдештерде 1-2 – оорунду ээлеген мектеп жашындагы балдар арасында 14-15 жашка берилет.

3-разряд:

• Республикалык мелдештерде 3 - оорунду ээлеген мектеп жашындагы балдар арасында 14-15 жашка берилет;

• Областык, Бишкек жана Ош шаарларындагы мелдештерде 3 – оорунду ээлеген мектеп жашындагы балдар арасында 14-15 жашка берилет;

• Райондук жана шаардык мелдештерде 1- оорунду ээлеген мектеп жашындагы 14-15 жаштагы балдарга берилет.

Өспүрүмдөр разряды

1. Өспүрүмдөр разряды.

• Областык мелдештерде 1-орунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга берилет.

• Райондук жана шаардык мелдештерде эки жыл катары менен 1- оорунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга берилет.

2. Өспүрүмдөр разряды.

• Областык мелдештерде 2- оорунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга берилет.

• Райондук жана шаардык мелдештерде 1- оорунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга берилет.

3 . Өспүрүмдөр разряды.

• Райондук жана шаардык мелдештерде 2-3- оорунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга берилет.

• Дене тарбия жамааттарында 1- оорунду ээлеген 10-15 жаштагы балдарга, 10 кем эмес мелдештерге катышкандарга берилет.

ЖЫЙЫНТЫК.

1. Илгерки ата-бабадан калган, айрым бир улуттук ойундардын ичинен үч тапан ойнунун спорт катары кайра жаратуу зарылчылыгын белгилөө керек.

2. Үч тапан ойнуна КР спорт агенттиги тарабынан иштелип чыккан эреже, классификацияны кабыл алып, мамлекеттик деңгээлде спорт катары ден соолукту чыңдоо, сергек жашоо үчүн пайдаланышы зарыл экенин белгилейбиз.

Адабияттар

1. Абдуллаев М.Т. Иманалиев Т.Т. Ордо оюну. Теориясы жана усулу. -Бишкек. КББнын “Билим” басма борбору, 2014 .-144 б.
2. Абдуллаев М.Т., Кийзбаев, М.С., Акматов.Ч. “Улуттук оюндар”: Окуу куралы- Бишкек.”Махсприм” 2012.-361 б.
3. Анаркулов, Х.Ф. Кыргыз эл оюндары: методикалык китеп- Бишкек. 1992.-190 б.
4. В.Л.Ким., К.У.Мамбеталиев. Учебник . Национальная физическая культура и спорта теоретические методические аспекты:- Бишкек. 2008.- С.662 .
5. Арстанбек Касен. Кыргызские игры и развлечение: Бишкек: 2008. –С. 250 .
6. Абдуллаев, М. Т., Саралаев. М. К. Улуттук дене тарбия: методикалык китеп- Бишкек.2007.- 59 б.